

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 2/2023

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабек Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Казан федералды университеті, Казан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде

қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 15.06.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова,
Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабек Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 15.06.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor Daurenbekova L.N.
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief Alimbayev A.E.
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 15.03.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

БАЙЛИЕВА Ұ.Б., ДАУТОВА Б.Д.	Абай шығармаларындағы ақыл, жүрек, қайрат концептілерінің орыс тіліне аударылу ерекшеліктері.....	7
BAITELIYEVA ZH., KUDERINOVA K.	The peculiarities of the kazakh national speech culture...	22
ЕРҒАЛИЕВ Қ.С., ЕРҒАЛИЕВА С.Ж.	Интернет-коммуникация жанрларының ерекшеліктері.....	36
ЖИРЕНОВ С.А. НУРЕКЕШОВА Г.Р. НҮРСҰЛТАНҚЫЗЫ Ж.	Поэтикалық мәтіндердегі эмоционалдық- экспрессивтік бірліктердің психолингвистикалық сипаты.....	50
ЖОЛШАЕВА М.С. ШАДИЕВА Н.Х.	Қазақ тіліндегі күрделі құрамды етістіктер мәселесі.....	67
ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ. ЕГЕНБЕРДІ М.Е.	Паремиядағы төрт түлік атаулары – ұлттық код.....	81
ҚАРТЖАН Н.Е., ИСАКОВА С.С., КЕНЖЕМУРАТОВА С.К.	Ертегі дискурсын зерттеу мәселесі: анықтамасы, жіктелуі және өзара байланысы.....	94
КОШИКБАЕВА Г.Д., ЕЛИКБАЕВ Б.К., БЫБРАЙЫМ А.О.	Қазақ тіліндегі сұраулы сөйлеу актісінің модальдық мағыналары.....	109
ҚАЙДАРОВА Б.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ұлттық-мәдени стереотиптердің лексика-семантикалық ерекшеліктері.....	121
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш.	Әлихан Бөкейхан еңбектеріндегі кірме сөздер қолданысы.....	133
ӨНЕРМ., МҰХТАРОВА Ф.С.	Қазақ тіліндегі түйе түсінігіне қатысты этнографиялық ұғымдар.....	153
САМСЕНОВА Г.С.	Динамика функционирования новостных медиатекстов.....	165
SHANEEN A., SAPINA S., KAUDIROVA A.	Individualization of the term formation process.....	180

ТУРЛЫБЕКОВА И.А., ОСПАНОВА Ж.Т., НУРКЕНОВА С.С.	Сөйлеу мінез-құлқын сипаттайтын фразеологизмдердің ерекшеліктері мен метафора түрлері (Т. Сәукетаевтың романы мысалында).....	193
ЧОБАНОҒЛУ Ө., ӘШПРХАНОВА Қ., ЖҰМАТАЕВА З.	Мақал-мәтелдердегі ұлттық мінездің көрінісі.....	207

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЙТУҒАНОВА С.Ш. СҰЛТАН Е.Б.,	Көркем мәтінді семантикалық талдау: символдық бейнелеу.....	221
АРСЛАН М., ЖАЛЕЛОВ Д.С.	Шалкиіз толғауларындағы жауынгерлік рух.....	232
БАЙТАНАСОВА Қ.М.	Ауыл бейнесі және ұлттық таным.....	244
БОЛАТБЕКОВА Ж.Б., ЖҰМАҚАЕВА Б.Д.	Абай шығармаларының шет тілдеріне аударылуы мәселесі.....	259
GALYMZHANOV B.	The spirit of freedom jusip's famous works.....	270
ЕСПЕНБЕТОВ А.С. ЕРДЕМБЕКОВ Б.А. СМАГУЛОВА А.Т.	Абай қарасөздеріндегі адам мінездеріне тезаурустық талдау.....	283
КАЙИМОВ М.Ә., ХАЛИКОВА Н.С. ИБРАГИМОВА У.Б.	Бұқар жыраудың Абылай ханға арнаған жыр- толғауларының басты ерекшеліктері.....	296
САЙФУЛЛАЕВА Н.Б. КЕМЕҢГЕР Қ.Р. КЫНАДЖЫ Д.	Артур Конан Дойлдың «Жирен шаштылар қауымдастығы» әңгімесіндегі қазақ тілді аударманың поэтикасы.....	309
ТАМАБАЕВА Қ.Ө., РАЙЫМБЕКОВА Д.Л., ЖАНҚАЗЫ А.	Шерхан Мұртаза нақыл сөздерінің ұлттық сипаты және берілу ерекшеліктері.....	323

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

KAMIEVA G.K., BISMILDINAD.D., MOLDAKHMETOVA Z.N.	Folk wisdom – a tool for the development of speech competence.....	336
--	---	-----

ХҒТАР 17.01

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-2.24>

*Қ.Ө. ТАМАБАЕВА¹
Д.Л. РАЙЫМБЕКОВА²
А.ЖАНҚАЗЫ³

Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты,
Тараз, Қазақстан¹

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз, Қазақстан^{2,3}
(e-mail: karakoz14@mail.ru¹, dinnara08@gmail.com², altyngul.zhankazy@mail.ru);

ШЕРХАН МҰРТАЗА НАҚЫЛ СӨЗДЕРІНІҢ ҰЛТТЫҚ СИПАТЫ ЖӘНЕ БЕРІЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Әрбір ойды шағын, әрі қысқа қайырып жеткізу – үлкен шеберлікті қажет етеді. Бұл тұрғыда, Шерхан Мұртазаның кесек тұлға екендігі бағамдалады. Тұлға ретінде қалыптасуында рухани нәр алған бастаулары, тәлімдік идеялары мен халық жазушысы ретіндегі мазмұндық даралығының үйлесімділігін Шерхан Мұртазаның көркем шығармаларынан ғана емес, әр жылдардағы жазылған өзіндік ой-толғамдарынан айқын көруге болады. Ұлы Абай негізін салған нақыл сөздер шоғырын өзінше байытып, халық даналығынан терең сусындағанын, халықтық мәселелерді көтеруде сәтті қолдана біледі. Бұл мақалада халық жазушысы Шерхан Мұртазаның нақыл сөздерінің ұлттық сипатын зерттеудің маңыздылығы қарастырыла келе, ойшылдық, ұстаздық көзқарастарының өзіндік берілу ерекшеліктері көрсетіледі. Атап айтқанда, исламдық теологиямен байланыстылығы, эстетикамен де астасып жатқандығы, таза қазақы этикалық ұғымдар жүйесінің еркін берілгендігі, өзіне дейінгі ұлттық дүниетанымнан тамыр тартып, олармен сабақтасып жатқандығы, адамгершілік ой-толғамдарының өзінің өмірлік тәжірибесімен де байланыстылығы және қазіргі заманауи өзекті болып отырған тәрбиелік құндылықтарға тікелей байланысты құрылғандығы, т.б. Жазушылық пен қайраткерлікті қатар алып жүріп, ұлт жанашырына айналған Шерхан Мұртазаның нақыл сөздерінің ұлттық тәрбиедегі маңызы түрлі рухани негіздер арқылы дәйектелді. Кейбір тәмсілдері мен нақыл сөздерінің халық арасында жиі қолданылып, өзіндік афоризмге айналғандығы ондағы маңызды ұлттық мәселелерге қатысты екендігі ғылыми негізделеді.

Түйін сөздер: Шерхан Мұртаза, ұлттық құндылықтар, нақыл сөздер, әдебиет, ұлттық тәрбие, адамгершілік.

Кіріспе. Әрбір ұлттың генофондының негізі – танымал тұлғалардан тұрады. Ұлттың ақыл-ойын, парасатын құрайтындар да осы топ, яғни тұғырлы тұлғалар. Олар – заманның желінен ықпайтын, шындықтан қашып бұқпайтын, сабыры үгілмейтін, ұсаққа үңілмейтін, көкірегі сыр-сандығын пендешіліктен таза ұстайтын, өнерді өрістетіп, ғылымды өрге сүйрейтін ерекше талант иелері. Тұлғалар – өмір-өзен қалай тулап жатса да, уақыт қандай өзгеріске түссе де арнасынан аумады, тарихтың тамырын дәл басады. Ел басына күн туып, бағытын таппай жаңылғанда ең алдымен тұлғаларын іздеп табатыны, үлкен үміт артатыны да сондықтан болса керек.

Қазіргі қоғамымызда осы бір тұлға деген сөзді барынша байыптап, байсалды қорытынды жасап, елеп-екшеп қолданған дұрыс сияқты. Бұл сөздің барынша салмақты, екінің біріне қолданыла бермейтін ерен қасиеті бар. Ал кейбір сөз қадіріне жете бермейтін танушылар көбейіп, әдебиет пен тарихтың өзі тұрмақ иісі мұрнына бармайтын, қоғамы үшін, елі үшін қасқайып бірде бір ақиқат айтпақ түгілі сөзін жеткізе алмаған, басшылықты өзінің ой-санасымен иіріп әкете алмаған, халық оны қайсар ұл ретінде мойындамаған адамдарды «тұлға» деп, оларды танытуға барынша жан салып, қарекет қылып отырғандығы қынжылтады.

«Тұлға дегеніміздің өзіне адам дамуының ең шыңы» деген анықтама берілген [1, 51]. Ал, А.Н. Андреевтің пайымдауынша, әрбір кезеңде өнер мен ақиқат ара қатынасы түрліше түсіндіріліп, тұлғаның эстетикалық үлгісі әртүрлі ұстанымдармен тұжырымдалған [2, 82].

Қалай десек те, халқымызда рухани даму мен адами жетілудің шыңына көтеріліп, елдік пен ерліктің үлгісіне айналған тұлғалар аз болмаған. Тұлғаның өзіндік ерекшеліктері өте көп. Соның ішінде, Шерхан Мұртаза болмысы биік тұлғалардың санатынан. Қолына қалам ұстап, аумалы-төкпелі замандағы ел тағдырын, азамат жайын қалың-қалың кітап етіп жазған, сонда да шаршамаған, қайта ұлт, қайсар тұлға алдындағы перзенттік парызы жігерлендіріп, талай «сарсаңға» қасқайып төтеп берген де Шерхан Мұртаза болатын. Осындай кесек тұлға, кенен дарын шығармашылығында ұлттық құндылықтарымыздың қайсысы болмасын тереңнен қозғалып, түсіндіріледі. Бұлар өз кезегінде бүгінгі оқыту мен тәрбиенің өзекті мәселелерінің оң шешілуінің тиімді тетігі екендігі даусыз.

Жалынды публицист, бесаспап журналист, рухани ұстаз, шебер аудармашы, дарынды драматург, қоғам қайраткері, ойшыл Шерхан Мұртаза шығармашылығы – кең арналы. Десек те, зерделеп, толғамды тұжырымдарын ұрпақ тәрбиесінде кеңінен пайдалану кенжелеп келеді. Осы себепті де, алдағы уақытта өзіндік мектеп қалыптастырған Шерхан Мұртаза әлемі түрлі аспектілер тұрғысынан жан-жақты қарастыруды қажет етеді.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін, ұлтымыздың бірегейлену үдерісін қайтадан жаңғырту қолға алынып, қазақ болмысының руханилық деңгейінің биіктігін паш ету жолға қойылып келеді. Осы

жолда, ұлттық өрлеудің биігінде болған Шерхан Мұртаза өркениетті қоғам болудың бірден-бір арқауын адамдық пен адамгершіліктен іздейді. Өмірлік шыңдықтан көркемдік шешім түйіндеген жазушылық әрекеті ойшылдыққа ұласты. Оның шығармашылығының жемісі, ондағы көтерген мәселелері, қоғамдық әрекеті тұнып тұрған өмірлік мәселелер десек қателеспегеніміз.

Әрбір ғылымның өзіндік биігі, жеке логикасы болады. Соның ішінде жеке тұлғаны танып-білу, рухани маңызын зерделеудің қоғамдық әлеуеті зор. Өйткені, тұлғатану - жан-жақты ғылым. Әрбір тұлғаны тану оның азаматтық болмысын танытудан бастау алады. Ал, адам әлемі – жұмбақ. Оның сырлары өте көп. Осы тұрғыдан алғанда, бүгінгі шерхантану ғылымының да жаңаша міндеттері айқындалып келеді. Алға қойған мақсат-міндеттерге толыққанды қол жеткізіп, жазушы толғамдарының тәрбиелік маңызын дәйектеуде талдау, дәйектеу, жүйелеу, Шерхан Мұртаза шығармашылығына қатысты пікірлерді жүйелеп, қорыту зерттеу мақаланың негізгі әдістері болып табылады.

Талқылау мен бақылау. «Қазақ көркем әдебиетінің тарихында Шерхан Мұртаза ағамыздың орнына ешбір ақын – жазушы таласа алмайды» деген еді ақын қарындасы Ф.Оңғарсынова. Ия, бұл тұжырым бүгінде әбден дәлелденді. Шерхан Мұртазаның «Қызыл жебе», «Бесеудің хаты», «Бір кем дүние» деген шығармалары тәуелсіздікті орнату мен нығайтуда басты қару болды, жазушының бұл әрекетін майданға шыққанмен бірдей ерлік екенін бүгінгі жастар бағалауда.

Шерхан Мұртаза жаһанда жан баласына бас иіп, тізе бүгіп көрмеген. Мұны біреу ерлік дейді, біреу әділдік дейді, үшінші біреу кемеңгерлік дейді. Бәрінің де сөзінің жаны бар.

Байырғы қазақ кемеңгерлері иілмейтін бастың, бүгілмейтін тізенің болмайтынын айтады. Шынында бұл кісінің тізе бүгіп бас иетінінің бірі – құдайдың алды, екіншісі – халықтың алды. Осы себепті де, халықты пір тұтқан Ш.Мұртаза - дана тұлға. Жақсылықтың жаршысы, әділдіктің алдаспаны болды, даналықтың сөзін сөйледі. Шығармашылық қызметінде жақсылыққа жар болды, үзілгенді жалғады, өшкенді жандырды, өлгенді тірілтті.

Саналы ғұмырында тамырын тым тереңге жайып, туған халқымен біте қайнасып, біртұтасқа айналған Шерхан рухы күн өткен сайын биіктеп келеді. Оның кепілі – бүгінгі ұрпақтың тәрбие құралына, жастар ғана емес, бар көзі қарақты қауымның ой толғанысын жеткізетін нақыл сөздері мен тәмсілдері. Мол мұрасы мен қайраткерлік тұлғасымен, ұлылық қалпымен өзінің шексіз сүйген қазағымен бірге мәңгі жасап, тарихи тұғыры биіктеп келеді.

Ш.Мұртаза қоғамның қай жаңалығын сөз етсе де, ұлтымыздың абыройын, мүддесін ойлады. Ұлттық менталитетімізге жат қылықтарды үнемі сын нысанасына алып, өз шығармаларында қазақ даласының кеңдігімен бірге дарқан көңілі, адал еңбектің жемісін көрген абыройлы азаматтар, қанға сіңген қасиетпен төрт түлігін дәріптеген қарапайым қазақ баласы асқақ арманмен

астастырыла суреттеледі. Халқына ұшан-теңіз еңбек сіңірген, тоталитарлық режимнің құрбаны болған алаштың ардақтысы Тұрар Рысқұловты ортамызға қайта оралтып, ұлттық рухты көтеруге қосқан өлшеусіз үлес қосқан Ш. Мұртаза қандай тақырыпты қозғаса да, неңдей қызметтің тізгінін ұстаса да халқының рухани болмысын биіктетуге қызмет етті.

Шындығында, бүгінгі күнге дейін адамзаттың әлеуметтік өмірінің тарихы өте алуан түрлі. Жаһандық геосаяси жағдайға байланысты дүркін-дүркін елеулі өзгерістер болды. Мұның нәтижесінде, «Бір кездері үрей тудырған мемлекеттер бүгінде де жоқ, бүкіл тайпалар мен көп халық тентіреп, кейбірі жаңа ұлт болып қайта қосылса, кейбірі басқа ұлттарға қосылды. Жаңаша, өзіндік әдет-ғұрыптары бар мемлекеттер пайда болды. Дегенмен, бірегей табиғаттың ерекше күші әсерінен олардың өткен тарихы мен генетикалық ерекшеліктері ұмытылмайды, тарихжадысында бұрынғы өмірінің бастапқы негізі сақталады екен. Керісінше мотивация береді» [3, 263].

Демек, әрбір заманда бұрынғы рухани байлықтың жаңаруы, дамуы және қалыптасуы ерекше. Оның қалыптасуы мен дамуында тұлғалар шоғырының орны тым бөлек. Сол шоғырдың басында тұрған

Ш. Мұртаза шығармашылығының жаңару жолындағы қазақ қоғамында, әлеуметтік ортада, ойлы кеңістікте, бүкіл түркілік қоғамдастықта алар орны бір төбе. Олай дейтініміз, қаламгердің өз заманында қозғаған тақырыптары мен проблемалары бүгінгі күннің өзекті тақырыбына айналып отыр. Қоғамның кертартпа құбылыстарымен күресудегі нысанасына дәл тиетін өткірлігі мен көркем тілі, ойды орамды берудегі публицистік шеберлігі қазіргі қаламгерлер үшін үлгі аларлық шеберлік мектебі.

Шерхан Мұртазаның нақыл сөздерінің тақырыптары сан алуан. Оларды оқыған оқырман түрлі ойға қалады. Себебі, жазушы ашпаған тақырып қалмаған сияқты. Дәлірек айтсақ, тойымсыздық, мейірімсіздік, нысапсыздық, әділетсіздік, кемдік, санасыздық, сауатсыздық, ғашықтық, жетіспеушілік, достық, өкініш, білімсіздік, сағыныш, еліміздегі демографиялық жағдай, қанағатсыздық, төзімділік, имандылық, заман теңсіздігі, аңдар мен табиғатты қорғау, асыра сілтеушілік, дін мен салт-дәстүрді дәріптеу, репрессия құрбандарын жоқтау, жемқорлық пен парақорлық, билік басындағы басшылардың саяси сауатсыздығы мен жіберген кемшіліктері, жауапсыздық, ақылсыздық, ана тілін қадірлеу, т.б. Бұл аталған тақырыптарды – бүгінгі күннің ең өзекті мәселелері деуге болады. Сол тақырыптарды жазушы ешкімнен тайсалмай жазады. Өзі де жалынды публицист ретінде мәселені дөп басып, дәл айта білді. Солардың ешқайсысынан көпірме қызыл сөзді кездестірмейсіз. Әр сөзінен мірдің оғындай нақтылықты, шешеннің сөзіндей тапқырлықты, сонымен бірге адамның шабытын қамшылайтын, намысын оятатын қанатты ойларды аңғарылады.

Бұл ерекшеліктің бәрі жалпы жазушы шығармашылығының өн бойына

созылып жатыр. Жазушының көптеген нақыл сөздері мақал-мәтелдермен тамырлас және халық арасында көптеп қолданылады. Өйткені, Ш.Мұртаза «Егемен Қазақстан», «Жас алаш», «Қазақ әдебиеті» секілді үлкен газеттердің және «Жалын» мен «Жұлдыз» журналдарының бас редакторы болған. Бірнеше рет депутат болып сайланған. Осы себепті де, Шерхан Мұртаза халықпен көп араласып, оның мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған. Нақыл сөздерінің барлығы да ұлттық мәселелерді қозғаған. Жазушының біреудің көңіліне қарап әңгіме жазбайтындығын да аңғару қиын емес. Керісінше, оның қаламынан туған көсемсөздің барлығы ел мүддесіне, халық қамына арналған. Содан да шығар, Шерхан ағамыз жазған шығармалар біреуге түрпідей тисе, біреудің айызын қандырады, ал қалың оқырман оның әрбір сөзін Тәңірдің сөзіндей асыға күтіп, құныға оқиды. Осы жерде мен Шерхан Мұртазаның мына бір сөзін келтіргім келеді:

«Жастарға айтар ақылым – ұлтты көбейтуді ойлау керек. Тәуелсіз еліміздің болашағын сақтап қалу үшін өзгелермен иық тіресетіндей болуымыз қажет. Халықтың болашағын, еліміздің ертеңін бүгіннен ойлайық» [4, 211].

Бұл – аға сөзі, аға ақылы.

Жетпіс жыл бойы бодандықтың құрсауында болып, өз шерін өзі шерте алмаған халқымыздың егемендігін алғаннан кейін де әлі де жалтақтықтан арыла алмай, ана тілі мен орыс тілінің мәртебесін тең ұстауы, батыстың даңғаза мәдениетіне еліктеушіліктің көп болуы қазақтың Шер-ағасын қатты алаңдатып, аттанға басады. Өз айқайының назардан тыс қала беруі жазушыны ашындырады. Халық қалаулысы бола отырып та, бұра тартқан депутат әріптестеріне: «Ау, ағайын, ақылға, адамгершілікке кел. Тіл деген – ұлт деген ұғым. Тіл құрыса – ұлт құриды. Ана тіліміздің мәртебесін көтеру, басқа тілдердің бағын байлау емес қой» - деп ақылға шақырады. «Ұлт және сана» атты телехабардың авторы мен жүргізушісі ретінде Шераға ұлттық руханиятқа зор еңбек сіңіре білді. Баспасөз беттерінде жазылған мақалалары мен журналистерге берген сұхбаттарында да Шерағаның өмірге деген ерен сүйіспеншілігін, қажыр-қайратын байқаймыз. «Менде қамығу деген болмайды. Жүдеп-жадай беретін болсақ, әлдеқашан су түбіне кетіп қалған болар едік. Менде түрлі қиыншылықтармен күресе білу деген ұғым бар. Боркемік болу – кісі сүйер қылық па?» [5, 333], - деген ойларының тәрбиелік мазмұны терең. Қоғам қайраткері ретінде өмірлік тағылым алып келе жатқан алыптар туралы да Ш.Мұртаза таза сезіммен, іңкәр көңілмен жазады.

«Уақыт – ірі көзді елек тәрізді деседі. Оның елегінде ересендер ғана қалады», «Ұлы заманға ұлы адамдар ғана айна бола алмақ», т.б. сөздері нақыл сөздерге айналып, халықтық философияның қазынасына қосылды. Көрнекті қаламгер Т. Ахтановты «Айға шағылған найза» десе, әңгіме жанрының шебері Б.Майлин туралы «Алыптың анасы - халық», белгілі драматург Қ. Мұхамеджанов туралы «Тау басындағы тас жарған» мақалаларын жазып, ғалым, аудармашы С. Дәуітовті «Ғылым мен әдебиеттің телқоңырына»,

Ә. Кекілбайұлын «Жампозға» балап, аталған тұлғалардың шын болмысын ақтарыла жазып, әдебиеттегі ерен еңбектерін бірде естеліктермен бедерлеп, бірде шынайы адамдық сезімдермен суреттеп, жазады. Сондай-ақ, Ш. Мұртазаның «Қазақтың Шерағасы» деп аталуының өзі оның ана тілдің тағдыры талқыға түскен уақытта «Қос тіл тек жыланда ғана болады» немесе «Қазақша сөйлемейтін қазақтар – анасын буындарып өлтіргендер», «Өз ана тілін менсінбейтіндер – өз ұлтын үш рет өлтіргендер» деп ашық айтып, халықтық мәселелерді көтере білуінен болды.

Ана тіліміз – тәуелсіздігіміздің басты белгісі, оны құрметтеп, сақтауымыз керектігін үнемі айтудан шаршамаған Ш. Мұртаза нақыл сөздерінің негізгі арнасы – осы ұлттық діліміз, туған тіліміз бен жерімізге, адамгершілік мәселелеріне арналды. Мәселен:

«Тіл деген бізге өткен дәуірлерден қалған асыл мұра. Бізді жаратқан ата-бабаларымыз өткен. Олар бізге, өзгесін қойғанда, мұралыққа тап-тамаша тіл қалдырған. Ол тіл атамыздың ақылынан, анамыздың сүтінен жаралған.

Адам жүрегін елжіретер құдірет тек әдебиет пен өнерде ғана бар.

Абайды жаттап қана қоймай, оны жан-тәнімен түсінген адам жаманшылыққа әсте бармас, адалдық жібін аттамас.

Халықтың ұлттық рухы сөнген күні – халық халық болудан қалады» [6, 225-256], - дейді.

Әдебиеттанушы ғалым, белгілі сыншы С. Әшімбаевтың «Адамгершілік. Бұл сөздік қорымызда сөлі ерекше, мәні мәңгілік айқын, салмағы пара-парсыз парасатты сөз. Сөз ғана емес, адамның ең асыл қасиеттерін айқындайтын бірден-бір аяулы ұғым. Ұғым ғана емес, тіршіліктің мәнін, дүниенің сәнін төрттағандап, ұстап тұрған ең ұлы принцип. Шынын айтқанда, жеке-дара принцип қана емес, заңның да, адамның да құдіретін танытатын ең ұлы күш. Өйткені, адамгершілікке негізделген жерде не нәрсеге де құдірет даритыны мәлім» [7, 24], - деп анықтама берген ұғымға Шерхан Мұртаза да барынша адал болды.

«Адамды адам ететін, сірә, қайырым мен мейірім. Адам баласының өмірін берекелі, мағыналы, бақытты ету жолында күрескен ұлы революционерлердің іс-әрекетінде, ең алдымен, қайырымдылық, жанашырлық сезім жетекші рөл атқарған шығар. Ізгілік бар жерде зұлымдық ториды. Періште жүрген жерге ібіліс құмар.

Тіршілікті тірілтіп тұрған – мейірімділік.

Адам шіркін мейірімге зәру. Дүниедегі небір қатыгездік, қаныпезер тас жүрек мейірімсіздік сол ана сүтімен қоса мейірлі шуақ, жылы сезім жетіспегендіктен шығатын шығар» [6, 226], - деп бүгінгі күннің басты мәселесіне айналып отырған отбасылық тәрбие туралы кеңінен толғанады.

Ш. Мұртаза нақыл сөздерінің көбісі дерлік – ұлттық мәселелерге арналғандығын айтып өттік. Оның ішінде ұлттық рухта тәрбиелеу мәселесіне ерекше тоқталады:

«Әуелгі тәрбиенің анасы – бесік, - дей келе, бесік жырын естіп өспеген баланың тәрбиесі де дұрыс болмайтыны, бесік жырын айта алмаған ананың баланы дұрыс тәрбиелей алмайтындығын айтады. Жүрегі елжіремейтіндерден қорқу керек», - деп түйеді.

Нақыл сөздерін талдап отырып, Шерхан Мұртазаның – үлкен философ екендігін бағамдауға болады. Жас кезінен-ақ көп қиыншылықты басынан кешірген, әкесіз өскен жазушы өзінің түйгендері бойынша өмірдің түрлі қиындықтары мен күрделі мәселелерін баяндайды. Бірқатарына тоқтала кетейік:

Өмір деген алысу, еркелетпес сипап ол

Бұл ғұмырда бәрі де өлшеулі.

Құдайға сыйынған құстай ұшады, Адамға сыйынған мұрттай ұшады.

Бұл өмірде ештеңе де мәңгі емес, бір Алладан басқа мәңгі ешнәрсе жоқ.

Шаңырақ болмай, шарана да болмайды.

Адамда бәрі де бар болуы мүмкін. Әйтеуір бірдеңе жетпей тұрады.

Уақыт деген мәңгілік.

Жер – адамзаттың анасы.

Небір дерттің бәрін жазатын ұлы уақыт екен [6,227-229].

Ал, нақыл сөздерінің енді бірқатарлары ізгілікті, адамгершілікті, жамандықтан жиреніп, жақсылыққа ұмтылуды дәріптеуге арналған. Шерхан ата былай дейді

Кедейді бай ету – сауап.

Қайыр берген қол бата берген ауыздан артық.

Кедей бай, бай Құдай болсам дейді. Нысапсыздық өте жаман.

Дүниенің дүние болып дөңгеленіп тұруы – қанағатта. Бірақ, көп адамдар қанағатты білмейді[6, 250].

Шерхан Мұртаза нақыл сөздері бұл өмірдегі адамның жетістіктері әсіресе, адамның қабілетіне, біліміне байланысты екендігіне арналады. «Егерде әркім өз қабілетіне қарай, аянбай еңбек етсе – қоғам, сөз жоқ, қазіргіден де гөрі әлдеқайда пәрменді, қуатты, дәулетті бола түспек.

Әркім өзінің қабілетіне, біліміне, ой-өрісіне, шама-шарқына қарай орында отырса, сол жұмысын адал атқарса – көп қазынаның көзі сонда жатыр»[6, 223], - деп тұжырымдайды.

Зау тұлға Шерхан Мұртазаның тәрбиелік тұжырымдарының орталық түсініктерінің бірі – имандылық. Сөздіктерде бұл ұғымға мынадай анықтама беріледі: «Имандылық – адамның қоғамдағы, күнделікті өмірдегі іс-әрекеттерін белгілі-бір қалыпқа түсіретін ішкі рухани реттеуіш қадыр-қасиет, адам бойындағы адамгершілік, ізгілік, кісілік белгісі. Мұсылмандық дүниетаным бойынша иман иманнан пайда болады. Ал иман – жүректегі нұр, нұрдың сыртқы болмысы, яғни, имандылық – Алла тағалаға иман еткен адамға бітетін көркем мінез» [8, 210].

Бүгінгі қоғамда «Иман» - жүйелі этикалық ұстаным болып саналады.

Демек, қайсыбір рухани ұғымдардың талдану негізі – имандылыққа барып тіреледі екен. Оны былайша қысқаша түсіндіріп бере аламыз: «Иман – ділімізде тарихи қалыптасқан, жалпы адамгершілік қағидаттарының концептуалды атауы ретінде сақталып келе жатқан ислам дінімен сабақтасқан императив». Қазірде халқымызда, ұлттық моральға қатысты «Иманды», «Иман жүзді», «Имани гүл» т.б. жағымды ұғымдар бар.

Иманы бар адамның адамдық сапалары бар, ал жоқ адам ол жақсы адам бола алмайды. Тіпті, имандылық параметрі тек адам баласына ғана емес, хайуанаттармен де салыстырылып барып айтылады. Иманы жоқ адам хайуаннан да төмен, өйткені, хайуанаттарға иманды болу бұйырмаған, ал адамзат баласына ол тумасынан тағайындалған, сондықтан иманды болу – парыз. Яғни, адам болудың адамдық болмысы осы иманға тікелей байланысты деген тұжырым жатқандығын аңғарамыз. Кейіннен, қазақ қоғамында иманды болу ұғымы өзінің арнасын кеңейтіп, жалпы адамгершілік деген сияқты түсінікке қарай ойысқан еді [9, 46].

Шерхан Мұртаза бұл турасында:

«Біреулерге Құдай бәрін береді.

Байлық та бар, алтын, гауһар, інжу-маржан – бәрі бар. Төрт құбыласы сай.

Бірақ Иман жоқ.

Ең сорлы адам сол.

Бір кем дүние»[10, 13], - деп толғанады. Иманды дүниенің байлығымен пара-пар санайды.

Имандылық туралы тұжырымдарының негізі – бір Жаратушыға сену, соның құдіреті болып табылады. «Бақ пен сордың арасы – бір-ақ қадам. Үстіңгі ерніңмен көк тіреп, астыңғы ерніңмен жер тіреп, шылымыңды күннің көзінен тұтатып алсаң да масаттанба! Сәл сәттен кейін не боларың Құдіреттің қолында», - дейді.

Бұдан жазушының адамшылық, діни көзқарастарының барлығы түркілік дүниетанымнан бастау алып жатқандығын, өзінің алдындағы арналы рухани бастаулармен сабақтасып жататындығын аңғарамыз.

Нәтижелер. Мақала жазу барысында Ш.Мұртаза нақыл сөздерінің біршамасы еңбек етуге, адал мал табуға, үнемі қанағатшыл болуға, туған ел мен жерді қадірлеуге, адамшылықтан аттамауға, ешқашан асып-таспауға үгіттейтіндігін аңғардық. Нақыл сөздерінің қай-қайсысын алмайық, ұлттық сипаты жан-жақты болып келеді және ұлттық тәрбиемен қаруландырудың басты элементі деген тұжырымға келдік.

Қорытынды. Ендігі кезекте, Шерхан Мұртаза секілді жұлдызы нұрлы суреткердің тарихи тұғырын қай бағытта биіктетету керек деген мәселе өзекті болып отыр.

Бауыржандай батыр шыққан киелі Мыңбұлақтан нәр алып, ұшса – сұңқар, шапса – тұлпар болған Шерағаның кісілік келбеті, сұсты жүзі, бүкіл болмысы мен

шығармашылығының ой-өзегіне айналған ұлтына деген кіршіксіз махаббаты, қайраткерлік бейнесі, журналистік жолы – санаулы ғылыми-зерттеу жұмыстарының нысанына, жүрекжарды мақалаларға, ағалық-інілік лебізге толы толғаныстарға арқау болуда. Ұзақ жылдар жанында жүрген әріптес інілері Әділ Дүйсенбектің «Менің Шерағам» кітабы, Сайлаубек Жұмабектің «Жұлдызы нұрлы суреткер» роман-монологы, Дүйсенбек Айбековтің «Қазақтың Шерағасы» атты естелік кітабы мен Тұрлыбек Мәмесейіттің «Шерхан Мұртаза» атты ғұмырбаяндық зерттеулерінде Шераға болмысы сан қырынан қарастырылып, адамдық тұлғасы жан-жақты талданады. Филология ғылымдарының докторы М. Көпбаева «Шерхан Мұртаза шығармашылығындағы көркемдік таным және авторлық концепция» тақырыбында докторлық жұмысын қорғаса, филология ғылымдарының кандидаты Л.Т.Мақұлова көркем прозадағы автор бейнесінің тілдік құрылымын жазушының шығармашылығы негізінде қарастырды. Ал, оқыту мәселесіне байланысты ешқандай қарастырылмай келеді деп нақты айта аламыз.

Осы орайда, Шерхан Мұртаза шығармашылығын ұлттық білім беру мен тәрбие ісінде қолданудың маңыздылығы айқындалады. Ұлттық тәрбие беруде Шерхан Мұртазадай кесек тұлғаның шығармашылығын қолданудың аса қажеттілігі тұжырымдалды. Демек, Шерхан Мұртазаны зерттеу арқылы адамзат үшін өте қажетті құндылықтар әлемі жаңаша сипат иеленетіні даусыз. Өзінің «Тәуелсіздік біреу» атты мақаласында бәріміз соған тіреу болуға жараймыз ба деген сұраққа жауап іздеп, «Тәуелсіздік біреу. Ол біз сияқты, қазақ сияқты халыққа жүздеген жылдардан кейін ғана келіп жеткен. Алланың ақ нұры. Оған адал ниетті адамдар бәріміз тіреу болсақ қана заман түзелер.

Тәуелсіздіктің жолы қатты, дәмі тәтті. Қиыншылық жолын қиялап өтіп, жайдарман жерге де жетерміз. Әйтеуір бір Құдірет әдейі қиянкескі қиыншылық кездестіретін көрінеді ғой. Баяғы Аюб пайғамбарды сынағаны сияқты. Ақыры Аюб барлық сынға шыдап, Құдайдың мейіріне бөленген дейді.

Біз не көрсек те Көк туымыз қолымыздан түспесе екен. Көк тудан ажыраған күні тағы да тулақ боласың.

Тәуелсіздік – жаңа шығып келе жатқан Күн. Елдің емес, жас мемлекеттің емес, өз қарақан басының қамын ойлаған жемқорлар, парақорлар, Қазақстан байлығын талан-таражға салған сатқындар! Жаңа шығып келе жатқан Күнді көлегейлеп, бұлтпен бүркемелеп, тұмшаламаңдар. Тәуелсіздік таңы атты. Құтты болсын. Басымызға құт қонсын. Сол құт құсын үркітіп, ұшырып алмайық [4, 52], - деп тебіренеді.

Қорыта айтқанда, Шерхан Мұртазаның нақыл сөздері ұлттық пәлсапалық шығармалар секілді өмір сүру философиясын қозғайды. Зерттеуші Ж. Балтоғаяваның пікірін келтірсек: «Әр халықтың ежелден қалыптасқан рухани әлемінің басты арнасы болып келе жатқан бұл тақырыптың – әр ұлтта түп негізден өрбіген өзіне тән сарыны мен сипаты, яғни ерекшелігі бар» [11, 32]. Олай болса, таза қазақы ұғым мен ұлттық жүйеде тұжырымдалған Ш.Мұртаза нақыл сөздері –

өмірлік құндылықтар мен өмір сүрудің өзіндік энциклопедиясы.

Еңдеше, жас ұрпақтың бойында ұлттық рухты қалыптастыру, рухани-адамгершілік мәдениетке тәрбиелеудегі бұрыннан қолданылып келген әдістері мен тәсілдері қазіргі талаптарға жауап бере алмайтыны айқындалған қазіргі қоғамда Шерхан Мұртаза шығармашылығы тәуелсіздігімізді баянды, болашағымызды жарқын ететін ұрпақ тәрбиесінде алтын шамшырақ болатыны даусыз.

Әдебиеттер

1. Аверин В.А. Психология личности: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – С. 89.
2. Андреев, А.Н. Целостный анализ литературного произведения: учеб. пособие для студ. вузов / А.Н.Андреев. – Минск: НМЦентр, 1995. – С. 82.
3. Aliyeva, Zh. Masalieva, Sh. Seisenbayeva, Zh. Tamabayeva, K. Yelubayeva, R. Turkic motives in the poetry akyns and zhyraus. – 2016/01/01. – P. 263-268. DOI 10.7813/jll.2016/7-2/43
4. Мұртаза Ш. Жеті томдық шығармалар жинағы. 6-том. – Алматы: Қазығұрт, 2005. – 432 б.
5. Мұртаза Ш. Ақындар мен әкімдер. – Астана: Елорда, 2002. – 808 б.
6. Мәмесейіт Т. Шерхан Мұртаза. Қаламгерлік, қайраткерлік ғұмырбаян. – Астана: Елорда, 2002. – 280 б.
7. Әшімбаев С. Парасатқа құштарлық. – Алматы: Жазушы, 1985. – 249 б.
8. Философиялық энциклопедиялық сөздік. Алматы: Кітап палатасы, 2013. – 480 б.
9. Мырзабеков Ж., Амиркулова Ж., Мейрбеков Т. М.Х. Дулати шығармашылығындағы этикалық көзқарастардың өзіндік ерекшеліктері // Ясауи университетінің Хабаршысы. – 2020. – №1. – Б. 46-52.
10. Мұртаза Ш. Бір кем дүние. – Алматы: Жазушы, 2008. – 176 б.
11. Балтоғаева Ж.Е. Қазақ әдебиеті тарихындағы өмірмәндік көркем ойдың (экзистенциализмнің) қалыптасуы // Еуразия гуманитарлық институты Хабаршысы. – 2021. – №4. – Б. 26-34.

К.У. ТАМАБАЕВА

Международный Таразский инновационный институт имени Ш.Муртазы,
Тараз, Казахстан.

Д.Л. РАЙЫМБЕКОВА, А.ЖАНКАЗЫ

Таразский Региональный Университет имени М.Х. Дулати Тараз, Казахстан.

КРЫЛАТЫЕ ВЫРАЖЕНИЯ ШЕРХАНА МУРТАЗЫ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПОДАЧИ

Аннотация. Подача идей коротко и лаконично требует большого мастерства. С этой точки зрения Шерхан Муртаза представляется как крупная личность.

В формировании его как личности отмечаются его начинания, пропитанные духовностью, воспитательные идеи, содержательность его таланта

как народного писателя. Все это не только в художественных произведениях, а и в его личных размышлениях, которые имеются в рукописях. Он обогатил крылатые выражения, основу которых создал Абай, пропитав народной мудростью, умело используя их при решении общечеловеческих проблем.

В данной статье рассматривается важность изучения национального характера крылатых выражений народного писателя Шерхана Муртазы и показаны особенности подачи его мысли и педагогических взглядов. Наряду с этим прослеживается взаимосвязь с исламской теологией, переплетение с эстетикой, свободная подача системы казахских этических понятий, перемежаясь с корнями национального мировоззрения ранее, размышления о нравственности через свой жизненный опыт и их взаимосвязанность, а также через актуальные воспитательные ценности современности и другие. Творчество и наравне с этим самоотверженность, патриотизм Шерхана Муртазы подтверждаются через различные духовные основы его крылатых выражений, имеющих значение в национальном воспитании.

Научно обосновано частое применение некоторых басен и крылатых выражений среди народа, которые стали своего рода афоризмами, имеющими значение в национальных вопросах.

Ключевые слова: Шерхан Муртаза, национальные ценности, крылатые выражения, литература, национальное воспитание, нравственность.

K.U. TAMABAYEVA

International Taraz Innovation Institute named after Sh.Murtaza, Taraz, Kazakhstan

D.L. RAIYMBEKOVA, A.ZHANKAZY

Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

WINGED EXPRESSIONS OF SHERKHAN MURTAZA: NATIONAL CHARACTER AND FEATURES OF THEIR PRESENTATION

Annotation. It takes a lot of skill to express each thought in a small and concise way. In this context, it is estimated that Sherkhan Murtaza is a great person. The harmony of spiritual origins, teaching ideas and substantive individuality as a folk writer can be clearly seen not only in the artistic works of Sherkhan Murtaza, but also in his own reflections written in different years. Founded the collection of proverbs by Great Abay was enriched by him in his own way, deeply imbued with folk wisdom, and successfully use them to raise folk problems. In this article, the importance of studying the national character of the sayings of the folk writer Sherkhan Murtaza is considered, and the features of the original transmission of thinking and teaching views are shown. In particular, the importance of the sayings of Sherkhan Murtaza, who has become a national sympathizer along with writing and acting has been demonstrated on various spiritual grounds in National

Education. It is scientifically substantiated that some of the proverbs and sayings were often used among the people and became a kind of aphorism in relation to the most important national issues in it.

Key words: Sherkhan Murtaza, national values, popular expressions, literature, national education, morality.

References

1. Averin V. A. *Psichologiya lichnosti: Ýchebnoe posobie.* – Spb.: Izd-vo Mihailova V.A., 1999.
2. Andreev, A.N. *Tselostnyy analiz literatýrnogo proizvedeniya: ýcheb. posobie dlia stýd. výzov / A.N.Andreev.* – Minsk: NMTsentr, 1995. – S. 82.
3. Alieva Zh., Masalieva Sh. *Turkic motifs in the poetry of akyns and zhyrau // Journal of Language and Literature.* ISSN: 2078-0303. – Vol. 7. – No. November 4, 2016. – P. 263-268.
4. Murtaza Sh. *Jeti tomdyq shyǵarmalar jınaǵy. 6-tom.* – Almaty: Qazyǵurt, 2005. – 432 b.
5. Murtaza Sh. *Aqyndar men ákimder.* – Astana: Elorda, 2002. – 808 b.
6. Mámeseit T. *Sherhan Murtaza. Qalamgerlik, qaratkerlik ǵumyrbaian.* – Astana: Elorda, 2002. – 280 b.
7. Áshimbaev S. *Parasatqa qushtarlyq.* – Almaty: Jazýshy, 1985. – 249 b.
8. *Filosofıalyq entsiklopedıalyq sózdik.* – Almaty: Kitap palatasy, 2013. – 480 b.
9. Myrzabekov J., Amirkulova J., Meirbekov T.M., H. Dulati *syǵarmaşylyǵyndaǵy etikalyq kózqarastardyń ózindik erekşelikteri // Ásauı universitetiniń Habarşysy.* – 2020. – №1. – B. 46-52.
10. Murtaza Sh. *Bir kem dúnie.* – Almaty: Jazýshy, 2008. – 176 b.
11. Baltóǵaeva J.E. *Qazaq ádebieti tarihyndaǵy ómirmándik kórkem oıdyń (ekzistentsializmniń) qalyptasýy // Eýrazıa ǵýmanitarlyq institúty Habarshysy.* – 2021. – №4. – B. 26-34.

Авторлар туралы мәлімет:

Тамабаева Каракөз Өмірзаққызы – филология ғылымдарының кандидаты, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институтының доценті, Тараз, Қазақстан.

Тамабаева Каракөз Умирзаковна – кандидат филологических наук, доцент Международного Таразского инновационного института имени Шерхана Муртазы, Тараз, Казахстан.

Tamabaeva Karakoz Umirzakovna – candidate of philological sciences, assistant professor of the International Taraz Innovative Institute named after Sherkhan Murtaza, Taraz, Kazakhstan.

Райымбекова Динара Лесбекқызы – педагогика магистрі, М. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің аға оқытушысы, Тараз, Қазақстан.

Райымбекова Динара Лесбековна – магистр педагогики, старший преподаватель Таразского регионального университета имени М.Х. Дулати,

Тараз, Қазақстан.

Raimbekova Dinara Lesbekkyzy – Master's Pedagogy, Senior Lecturer Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan.

Жанқазы Алтынқұл – педагогика магистрі, М. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің аға оқытушысы, Тараз, Қазақстан.

Жанқазы Алтынқұл – магистр педагогика, старший преподаватель Таразского регионального университета имени М.Х. Дулати, Тараз, Қазақстан.

Zhankazy Altinkul – Master's Pedagogy, Senior Lecturer Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan.